

PAV LUOTAS LIETUVOS KRIKŠTAS

Savaiming Lietuvos istorijos keli viduramžiais l m jos ilgai išlaikyta pagonyb . Lietuvi pagonyb buvo tuo atžvilgiu tikras anachronizmas visos Europos istorijos poži riu. Juk iki Lietuvos krikšto Europa jau išgyveno vadinamuosius viduramži laikus, kur vadovaujant vaidmen tur jo krikš ionyb , jungusi j daugiau ar mažiau viening bendruomen . O Lietuvos krikšto metu jau buvo bebr kšt nauji laikai, renesansu vadinami, kur kiek naujoviškos kult ros kelius skyn Petrarca, Boccaccio ir kiti. Vadinas, Lietuva ženg krikš ionyb s keli jau nauj j laik aušroje ir neišgyveno viduramži drauge su vakar Europa. Ji paliko už jos rib .

Kaip ji nesutapo su vakar Europa, taip ji ne sijung kult - riniu poži riu ir jos rytin dal , nors politiškai giliai siterp j ir žymiai jos daliai ilgus amžius vadovavo. Kai jau naujaisiais laikais ryt Europa iš buvusios Maskvos kunigaikštijos virto Rusija, jos lietuvi valdytoji dalis gavo vakar Rusijos vard . Iš ia ir sukombinuotas (rodos, bene pirm kart M. Liubavskio) Lietuvos-Rusijos valstyb s pavadinimas. Šis vardas vartotas šalia vakar Rusijos ir abiem žym ta Lietuvos didžiajai kunigaikštijai priklausiusi dalis. Po bolševikin s revoliucijos išnyko Lietuvos-Rusijos valstyb s pavadinimas ir sovietiškoji istorijografija gr žo prie Lietuvos didžiosios Kunigaikštijos vardo ¹. Ta iau vakarin s Rusijos s voka ir neišnyko, kaip rodo amerikie io O. P. Backaus veikalo antrašt : *Motivs of West Russian nobles in deserting Lithuania for Moscow* ir vokie io H. Jablonovskio — *Westrussland zwischen Wilna und Moskau*. Abiem autoriam pirmiausiai r p jo Lietuvos didžiosios kunigaikštijos rusiški kraštai ir jiems jie dav Rusijos imperijos istorik sukurt pavadinim .

Tuo b du lietuviai prad jo savo istorinius laikus ne siliej Vakar pasaul ir suk r vadinam j vakar Rusij .

Jie siterp tarp j abiej ir savaimingi išliko per ilgus šimtmeius. O išlik skirtingi, jie pad jo pagrindus tai ši dien Europos daliai, kuriai duotas ryt centro Europos vardas. Jie išsilaik tam tikru istoriniu unikumu žymia dalimi savos pagonyb s d ka.

¹ Ta iau V. I. Pi eta «rus istorik savait je » Berlyne 1928 m. dar kalb jo apie « Lietuvos-Rusijos valstyb ».

Šios vadin s pastabos žadina pagrindin m s kalbamo dalyko klausim , kaip lietuviai, palyginti nedidel salel , siterpusi tarp ryt ir vakar krikš ionybi , gal jo taip ilgai pagonimis išlikti. Kod l jie tuo atžvilgiu pasirod skirtingi nuo Europos taut , kuri tarpe krikš ionyb , prasid jusi nuo Viduržemio j ros pakraš- i , vis plito ?

1. Krikš ionyb s pl tra vakar ir ryt Europoje

Krikš ionyb s pl tojimasis Romos imperijoje, kai ji nuo Teodosijaus I laik (IV amž.) gavo valstybin pripažinim , buvo tokia sklandi, kad Bažny ios T vai m mokyti, jog pati imperija sik - rusi Dievo valia paruošti keli Kristui ateiti. Jos sik rimas, sutap s su Kristaus at jimu, reišk s kai kuriems Bažny ios T vams t povilišk *plenitudo temporum*, kada visa žmonija tur s susijungti vien dvasin bendruomen ir priimti Mesijo paskelbt *Ger Naujien . Gera Naujiena* iš tikr j plito politiškai vieningoje Romos imperijoje, kur išvedžioti keliai, miestai ir ypa legionai pad jo s ti jos daigus. Nuostabiai greitai krikš ionyb perženg imperijos ribas ir m plisti barbar tarpe. Tiesiog nepastebimai ji pasisavinta rytini german , kai vienai j giminei, gotams paskirtas vyskupas Ulfilas (311-381 m.) dav j kalboje Šventraš io dal ir krikštijo juos. J padunojuje gauta krikš ionyb buvo IV amžiuje Rytuose sitvirtin s arianizmas, ir germanai pasisavino j . Su arioniška krikš ionybe germanai pasklido Vakaruose. ia tos tikybos išpažintojus sutinkame V-VI a. burgundus, al manus, gotus, vandalus, langobardus ir kitus. Kai kurie j , siterp rom niškos krikš ionyb s tarp , katalikais virto, o kai kurie paliko arionais iki išnykstant. Krikš ioniškoji katalikiška Romos imperija asimiliavo juos.

Lengvai krikš ionimis tapo ir tautos netur jusios ryši su imperija ir vis laik buvusios už jos rib . Kai kurios j , tiesa, liko trauktos krikš ionišk bendruomen per tarpininkus, atnešusius joms iš imperijos gaut krikš ionyb . Tuo keliu krikš ionimis tapo dabartin s Vokietijos germanai, gav j iš frank valstyb s. Jiems ji diegta ne vien žodžiu, bet ir kardu. Karolio Didžiojo saks krikštas, truk s 30 m. su viršum, palieka klasišku krikštijimo kardu pavyzdžiu.

Nuostabiai nežymiai ne tik prigijo, bet tiesiog pražydo krikš- ionyb Airijoje jau V amžiuje ir v liau dav prašmatnius misionierius ir vienuolius visam vakarietiškam pasauliui. Jie, talkinin- kaudami frank valdovams, baig j prad t krikš ioninimo darb .

Iš vakar Europos žemyno at jo krikš ionyb ir Skandianavij . Jos pirmas skelb jas buvo iš Vokietijos kil s šv. Ansgaras apie 800 m. ; bet kraštas krikš ionišku tapo vos XI amžiuje. Iš Švedijos krikš ionyb jo Suomij , kai abu kraštai jung si ir politiškais ryšiais. Tad Suomija sau ramiai jau XIII amžiuje si-trauk Vakar kult ros sfer .

Apmetus trumpu žvilgsniu krikš ionyb s išplitim Vakaruose, gr žkime Lietuvos padang ir jos aplink ir ži r kime, kaip ia vyko *Geros Naujienos* pl tra. Kai imama kalb ti apie krikš ionyb s pradži ir Lietuv , pirmiausia lyg palyginimui užsimenama apie daug ankstyvesn Lenkijos ir Kijevo Rusijos krikšt jau 10 amžiuje vykus . Turint galvoje, kad Lietuva bent iš formos visa krikštijosi net 400 m. v liau nei abu šie artimi kaimynai, jos pav lavimas darosi nuostabiai m slingas. M sl darosi juo didesn , kai turima galvoje, jog krikš ionyb tiek Lenkij , tiek Rusij at jo tuo pa iu keliu, kaip ir kitus Europos kraštus : ji siskverb juos tos pa ios imperijos (rom niškos) krikš ionyb s vystymosi pas koje.

Meskime trump žvilgsn krikš ionyb s pradži šiuose dviejuose Lietuvos kaimynuose.

Kai mums jau pražilusiems senos caro mokyklos epigonams tenka kalb ti apie krikš ionyb s pradži Rusijoje, savaime skverbiasi galv iš ano meto vadov li išmokta pasakait , kaip Kijevo kunigaikštis Vladimiras (v liau šventuoju paskelbtas) sumojo atsiskakyti nuo pagonyb s ir pasirinkti vien trij tik jim : žyd , mahometon ar krikš ioni . Jis siunt s pasiuntinius vis trij tik jim kraštus ir iš jam parnešt duomen pasirink s bizantišk krikš ionyb . Tuo b du Vladimiras pats krikštijosi ir persodino rytin s imperijos ortodoksij Rusijos žem .

Taip maždaug buvo kalbama apie krikš ionyb s pradži Rusijoje senuose veikaluose, k. a. Golubinskio, Makarovo. Tiesiog staigmena buvo užtikus dabartinio soviet istoriko, M. N. Tichomirovo, Leningrado universiteto profesoriaus ir akademiko, straipsn : *The origin of Christianity in Russia*². Straipsnis labai skiriasi nuo prastini sovietini straipsni panašiu klausimu (gal tod l ir paskelbtas užsienyje) ir visai prilygsta vakarietiškiems to pob džio straipsniams.

Tichomirovas sumini tris versijas apie krikš ionyb s pradži Rusijoje : apaštalo Andriejaus, Pauliaus ir jo mokinio Androniko ir bizantišk . Jis nepaiso pirm j dviej versij , pasi sdamas jas legend srit , ir priima tre i j , kildinan i krikš ionyb iš Bi-

² Straipsnis išspausdintas žurnale *History*, 44 t. 1959 m.

zantijos. ia pat soviet mokslininkas rodin ja ne be pagrindo, kad krikš ioniškos bendruomen s atsirado Kjevo valstyb je dar toli gražu prieš Vladimiro krikšt (989) : jau antroje IX amžiaus pus je. O X amžiaus pradžioje krikš ioniška bendruomen buvo žymiai išaugusi ir pa iame Kijeve. Tai rodanti 944 m. Kijevo kunigaikš io Igorio sutartis su Konstantinopoliu, kai j pildyti prisiek pagonys ant kalno prie perk no statulos, o krikš ionys Elijo bažny ioje. Vadinasi, jau prieš 45 oficialaus krikšto metus sosti - n je gyventa dviej bendruomeni : krikš ioni ir « nekrikšt » kaip šaltinis sako. Atrodo, Vladimiro krikštas daugiau legalizavo faktin pad t .

M s kalbamam reikalui svarbu pažym ti, kad krikš ionyb Rusijoje nuo Kijevo lyg savaimingai sklido po pla iuosius jos plotus. Jai sklisti iš dalies pad jo ir Vladimiro karo žygiai šiaurini vakarini rusišk gimini ir net jotvingi kraštus. Iki XI amžiaus vidurio naujas tik jimas tiek buvo išplit s Rusijoje, kad jis pasiek net Didj Naugard . Tichomirovas mini pagonišk reakcij , kilusi ia 1071 m. Tuo b du bizantiškoji krikš ionyb , spinduliavusi iš Kijevo kunigaikštijos, vert pla ias Rusijos sritis viena kult ros bendruomene jau nuo XII amžiaus. Tai patvirtina ir kitas Soviet istorikas (berods, literat ros), taip pat Leningrado universiteto profesorius, D. S. Licha iov, kai jis šiaip kalba apie Kijevo Rusijos kult ros išplitim XII-XIII amžiuje : « Nepaisant politinio susiskaidymo, Kijevo Rusija sudar nuostab kult rin vienet nuo Ladogos šiaur je iki Tmutorokano pietuose, nuo Jaroslavljo rytuose iki Hali o ir Polocko vakaruose »³.

Akivaizdoje šios bizantiškos krikš ionyb s sukurtos vieningos kult ros didžiosios Rusijos lygumoje ir visai artimose Lietuvai srityse kykla klausimas, kod l ji negal jo tais laikais siskverbt i ir

Lietuv . Kod l ji, pasiekusi, sakysim, Polock , Minsk , Gardin , negal jo pasist m ti Vilniaus apylinkes ? Vargiai ia tinka m - suose prastas aiškinimas lietuvius buvus išskirtus ilgus amžius iš krikš ioniškos bendrijos ypating geografini s lyg . Girdi, kraštas buv s nuošalyje didži j keli , pilnas klampi pelki , ežer ir raist ir dar traškan i giri padengtas. Tad jis buv s lyg atskirtas nuo pasaulio ir misionieriams sunkiai prieinamas. Ši nuomon kartojama istorijos veikaluose, pavyzdžiui, Šapokos ⁴ ir pasku iauisiai pabr žta dr. V. Gidži no gražioje studijoje⁵. ia autorius

³ D. S. Licha iov, *Further remarks on the problem of Old Russian culture*. Žr. *Development of the USSR* (kolektyvinis veikalas), Seattle 1964, 168 psl.

⁴ *Lietuvos Istorija*, Kaunas, 1936, 23-24 psl.

⁵ *De missionibus Fratrum Minorum in Lituania*, 1950, 4 psl.

sako : «... *situs quoque locorum magnas difficultates missionariis opposuit. Ad illas enim regiones densis silvis, latis paludibus lacubusque abundantes haud facilis erat accessus* ». Nesigilinant šios pastabos tikslum, m s kalbamam reikalui svarbu pažymti, kad lietuviams nuo seniausi laik tur jo b ti žinomas tas garsusis vandens sistemos kelias vadinamas « iš variag graikus », kuriuo daugiausiai sklido krikš ionyb ir kult ra iš Kijevo šiaur . Tai rodo, manding, žodžio gudas atsiradimas lietuvi kalboje.

Jau senai kalbinink susekta, kad gudo žodis kil s iš goto, senos german gimins vardo. Kaip žodis at jo lietuvi kalb ir kaip jis imtas taikyti m s ryt kaimynui, išaiškino vokie i filologas, mums gerai žinomas E. Hermann savo pranešime Göttingeno mokslo akademijoje⁶. Pasak jo, Krymo gotai, atkeliav III amžiuje po Kristaus prie Juod j j r ir ia sik r sau valstyb , palaik ryšius su savo tautieiais Skandinavijoje ir su jais bendraudami tuo variag keliu tapo žinomi ais iams. Šie j vard išpl t ir pritaik taip pat slavams, per kuri krašt gotai keliavo.

Tad gudo vardas rodo lietuvius jau nuo proistorini laik pažinojus variag keli ir gyventojus apie j. Pažintis nenutr ko ir krikš ionyb s plitimo metu guduose ir tod l tenka steb tis, kad ji nelipo lietuviams. Tai sunkiai išaiškinamas faktas. Šio fakto akivaizdoje d mesio verti kun. V. Bagdonavi iaus samprotavimai jo paskaitoje Washingtone *Lietuvi tauta ateities perspektyvoje*⁷. Joje pabr žiamas lietuvi tautos pasyvumas ir rezistenciškumas santykiuose su kitomis tautomis ; nors, iš kitos pus s, kalbama, kad Lietuvoje gana intensyviai buvo juntama graikiškos krikš ionyb s taka ir dar seniausiais laikais ; kaip autorius sako, « prieš santykiavim su Rusijos kraštais ». Jei tokia taka b t buvusi, tai kyla klausimas, kod l ji nepaliko joki p dsak . Juk sta iatikiškos lietuvi visuomen s m s istorija nežino. Jai žinomi tik paskiri sta iatikiiai lietuviai kunigaikš iai Lietuvos didžiosios kunigaikštijos laikais ir vienas kitas karjeristas XIX amžiuje. Iš tikr j , ne apie bizantiškos krikš ionyb s tak reikia kalb ti turint galvoje anuos seniausius laikus, bet apie lietuvi kult rin ir tautin atsiribojim nuo slav . Apie tai netiesioginiai kalba ir dabartinis gud archeologas F. D. Gurevi , vadovauj s gudiškosios panemun s kasin jimams. Jis sako : « M s eros pirmo t kstantme io gale gudiškosios panemun s srityje gan ryškiai nusistoja slavulietuvi ^{6*}

⁶ *Sind der Name Gudden und die Ortsnamen Danzig, Odingen und Qrauden gottischen Ursprungs* ?Zr. *Nachrichten der Akademie der Wissenschaften in Göttingen*, 1941.

⁷ *Draugas*, 151 nr., 1964.6.27 d.

etnin siena, išsilaikiusi v liau eil šimtme i »⁸. Grei iausiai lie-
tuviai, atsiskyr nuo slav etniškai ir iš dalies kult riškai, krat si
ir j tik jimo ir prie savo senojo paliko.

Kad lietuvi neviliojo net j tarp besiskverbianti rytietiška
krikš ionyb ryšium su valstyb s k rimusi XIII amžiuje, liudija
tikrai d mesio vertas V. T. Pašutos Volyn s kronikoje išskaitytas
Lietuvos metraštis. Pasak Pašut , Volyn s kronikos autorius tur jo
rankose dabar dingus *Lietuvos metraš*t ir iš jo dav lyg biogra-
fines žineles apie Mindaug , Trainiot , Vaišvilk , Švarn ir Trai-
den ⁹. Tiesiog staigmena V. T. Pašutos naujiena, jog tas Volyn s
metraštyje skaitomas Traidenio prakeikimas, dažnai cituojamas
vadov liuose, kur jis gretinamas su Sirijos Antiochu, Palestinos
Erodu ir Romos Neronu, iš to vadinamo lietuviško metraš io
išrašytas^{10 11}. Jei pripažinti Pašut sekant buvus tok metraš t ,
tada Traidenio prakeikim galima laikyti kokio Lietuvos valsty-
b je gyvenusio sta iatikio vienuolio puolimu pagonies valdovo. Jis
koneveikiamas ne d l kov su Volyn s-Hali o kunigaikš iais, kaip
lig šiol manyta ir dar S. Sužied lio kartojama ¹¹, bet d l pagonyb s.
Tai rodo tuojau po keikimo sekanti metraštininko gan pagarbi
kalba apie 4 Traidenio sta iatikius brolius net » perdaug mylin ius
tik jim ir vargšus». Tuo b du, tariamas lietuviškas metraš tis
pavaizduoja rytietiškos krikš ionyb s smelkim si Lietuv plintant
valstybei slaviškas sritis, pirmoj eil j Juod j Rusij . Atrodo,
Traidenio -viešpatavimas buvo pagoniškoji reakcija prieš Vaišvilko
ir Švarno politik , ir Lietuvos valstyb s ribose gyvenusio kokio
vienuolio raštas bus buv s josios išš kis. Tai sta iatikiškoji reak-
cija prieš lietuvišk pagonišk Traidenio politik . Ji rodo, jog
lietuviai, nors ir lenk po savo valdžia slav kraštus, ta iau j
tik jimo nebuvo perdaug traukiami jau tada, kaip ir visais laikais.

Vakarietiškoji krikš ionyb anks iausiai slinko Lietuv iš
Lenkijos. Josios pradin skverbim si Lietuv kadaise gražiai
apraš lietuviams palankus buv s, Vilniaus Batoro universiteto
profesorius K. Chodyncki ilgokame straipsnyje *Próby zaprowa-
dzenia chsze ija stwa na Litw przed uny Krewslc* ¹². Tuo pa iu
klausimu kalba ir m s istorikas V. Gidži nas be min to veikalo
De missionibus dar *De Fratribus Minoribus in Lituania* (1950).

Kaip žinoma, 966 metai laikomi Lenkijos krikšto ir valstyb s

⁸ F. D. Gur evi , *Drevnosti belorusskago ponemanja*, 1962, 144 psl.

⁹ V. T. Pašuto, *Obrazovanie litovskago gosudarstva*, 1959, 42 psl.

¹⁰ Ten pat, 41 psl.

¹¹ Straipsnyje *Traidenis*, žr. *Lietuvi Enciklopedija*, XXXI (1964),
366 psl.

¹² Przegl d Historyczny, 1914.

pradžiai. Susik rusi valstyb ir Bažny ia, rodos, ne be vokiškiosios imperijos takos, greitai plito šiaur , Pamar ir rytus, jotvingi žem s link. Jotvingi kaimynyst je sisteig atskira Moz - ruos kunigaikštija ir jos sostin je Plocke (prie Vyslos) buvo kurta vyskupija (1075). Tuo pa iu metu kurta ir misionieriška vyskupija erske, skirta jotvingiams ir lietuviams¹³. V liau ji jungta

Poznan s vyskupij . Su vyskupijomis k r si vienuolynai, vairi vakarie i , vokie i ir pranc z , filijos. Lietuvišk žemi misijas tepaliet v liausiai sik r pranciškonai. J misij pradžia siek Mindaugo laikus, kada iš kitos pus s, b tent, iš Livonijos kiti pranciškonai misionieriai irgi m kelti kojas Lietuv .

Šiuo metu pasirod su savaimingais mišiniais k slais ir vokie i ordinas Livonijoje ir Pr sijoje. Iš popiežiaus buli matyti, kad vyko lyg konkurencija tarp lenkišk pranciškon ir jo. D l tos konkurencijos, rodos, sudužo popiežiaus planas išskirti iš Krokuvos vyskupijos rytin Lukovo srit ir joje kurti atskir vyskupij jotvingiams ir lietuviams (apie 1248 m.). Tiesa, minimas vyskupas tai vietovei, tik nežinia, ar jis buvo konsekruotas. D l ordino pasipriešinimo grei iausiai nepavyko ir kito Gniezno arkivyskupo Lietuvai šventinto vyskupo, žinomo Vito, misija.

Šiame pirmame Lenkijos misionieri ir ordino susid rime jau galime ži r ti t pagrindin kliuvin , neleidusi lietuviams ilgus amžius tapti krikš ionimis. Tuo atžvilgiu, rodos, keista b t ir pagalvoti, kad ordinas, kurtas pagonims atversti, b t buv s j krikšto kli timi. Tai prielaidai pagr sti reikia žvilgter ti an laik kariškus ordinus ir j tikslus.

2. Vokie i ordino paskirtis ir j o k slai

Abu ordinai, vokie i ir Livonijos, buvo kryžiaus kar išugdytos dvasin s aplinkos padarai. Vokie i ordinas sik r , kaip žinome, Akkono mieste, Palestinoje, ir nuo pat pradži tur jo kovoti su netik liais. Jis buvo kariškas riteri ordinas, kaip ir beveik prieš 80 met sisteig s pranc ziškas templinink ordinas, kur dideles viltis d jo šv. Bernardas iš Clairvaux ir paraš tiesiog panegirik *De laude novae militiae*. Kaip iš šios panegirikos matyti, nauji ordina i ir laikyti riteriais, tariant, kariais, b dingais to meto feodalinei santvarkai. Karas riteriams buvo lyg kasdienin duona ir kai jo nebuvo, jie leido laik turnyruose, medžiokl se ar net pl šikavimuose. Tuo b du riteri karingumas der jo pasauliniams tikslams. Ta iau ir supasaul jusiems riteriams nepa-

¹³ *The Cambridge history of Poland*, 1950, 70 psl.

liko visai svetimi ir bažnytiniai uždaviniai. Jie jiems itin buvo peršami po Grigaliaus VII pravest reform , kuriomis pakelta Bažny ios drausm ir sustiprintas jos autoritetas. Tik ši reform poveikyje gal jo kilti ir Kryžiaus karai ir organizuotis riteriai vienuoliškais ordinais. Jiems skirtas uždavinys tarnauti Bažny iai, ginant ir platinant tik jim .

Pirmieji vienuoliški arba dvasiniai ordinai steig si dviejose vietose : Palestinoje ir Ispanijoje, atseit, kur krikš ionys kovoj su netik liais sarac nais. Tre ioji j k rimosi vieta buvo Pabaltijys, greta šiaur s sarac n , kaip lietuviai pagonys v liau imti vadinti. Pirmas j kurtas Livonijoje (1202) tre io krašto vyskupo Alberto laikais. Jis tur jo b ti vyskupo rankiu nugalt ir krikštijant Padauguvio pagonis. Mat, Albertas k r su centru Rygoje sau bažnytin valstyb , ir ordinas tur jo b ti jo tarnas. Ta iau jis, tap s vienintele ginkluota paj ga krašte, po keleri met išsisuko iš vyskupo valdžios ir savaimingai m politikuoti. Jis pasisavino daugiau krašto žemi nei tur jo Rygos ir kiti du vyskupai. Tuo b du, Livonijoje, kaip taikliai pasteb jo Bilmanis¹⁴, atsirado dvi feodalin s sistemos: bažnytin ir Livonijos ordino. Bet Rygos vyskupas, nuo XIII amžiaus vidurio arkivyskupas, nepasidav ordinui. J tarpusav kova atsiliep lietuviams ir žymia dalimi trukd j krikšt , kaip v liau matysim.

Panašiu b du, kaip Livonijoje, radosi ordinas ir Pr suose. Pirmiausiai Moz rijos kunigaikštis Konradas steig Dobriniaus ordin (1228) kovoti su pagonimis pr sais ir jotvingiais. Kai po poros met atsirado to paties Konrado pakviestas vokie i ordinas, pirmasis išnyko. Šis ordinas, kaip ir Livonijos, pasidar tuoju savaiminga politin j ga. Popiežiaus, imperatoriaus ir per juos, gali sakyti, viso krikš ioniško Vakar pasaulio paremtas, jis si- steig sau stipri valstyb . O savo vokišku pob džiu jis sijung t vadinam *Drang nach Osten* vyksm , prasid jus jau nuo X amžiaus. Jis tapo toliausiai rytus sikišusi vokiška kolonialin valstyb ir vokie iai kolonistai jam daugiausiai paramos dav . Tad vokie i arba kryžiuo i ordinas, b damas iš esm s kariška organizacija, panaudojo karingum savo politinei j gai ugdyti ir valstyb s sienoms pl sti. Jam nesvarbu buvo, ar tos politikos kelyje jam priešinosi pagonys ar krikš ionys. Jam abieji buvo lyg s priešai. Juk žinoma, kad ir su lenkais krikš ionimis jis taip pat atkakliai kovojo, kaip ir su pagonimis pr sais ir lietuviams. Jei jo kova su pagonimis lyg pateisinama karišk ordin paskirtimi, tai rungtyn s su lenkais krikš ionimis, rodos, neside-

¹⁴ *History of Latvia*, 1951, 89 psl.

rina su dvasinio ordino esme ir reiškia jo išsigimim . Ši nuomon nuo sen laik kartota lenk istorijografijoje ir literat roje (ypa H. Sienkievi iaus romanuose). Ji pasisavinta ir lietuvi , pirmaisiai S. Daukanto ir v liau romantik . Tik ji pritaikyta ordino santykiams su pagoniška ja Lietuva. Kai patriotiniais jausmais vedini vokie i romantikai (pradedant nuo J. Voigto) m šiaip ar taip teisinti ordino politik ne tik Lietuvos, bet ir Lenkijos atžvilgiu, tai radosi kontroversija tarp j ir Lenkijos istorik . Apie j prabilo paskutiniu metu K. Górskis straipsnyje : *L'Ordre Teutonique : un nouveau point de vue*¹⁵. Górskio straipsniui atsirasti prog dav , rodos, labai rimta studija M. Hellmanno, Ryt Europos istorijos katedros ved jo Múnsterio universitete, pavadinta: *Bemerkungen zur sozialgeschichtlichen Erforschung des Deutschen Ordens*^{15 16}. Hellmannas ordino užkariavim politik veda iš jo socialin s strukt ros. Jis buvo iš esm s didik organizacija ir j nariams r p jo gyventi pagal savo luomo poreikius. Vadovaujantieji didikai buvo vokie i diduomen s vaikai, ateiviai, stoj ordino eiles apsir pinti geru savo luomui prideramu gyvenimu. Tad ordino nariai buvo kunigaikštukai, kuriems pirmoje eil je mag jo turtai, anais laikais matuojami žem s plotais. Yra rodyta, kad bent XIV amžiuje ordino nariai tur jo sau privatinės žem s nuosavybes, nors tai ir nesiderino su vienuoliškais nuostatais. Hellmannui pritariant, galima pamin ti ir vieno pranc zo diplomato ir keliauninko, Pilypo de Mezi res, atsilankiusio 1364 m. Pr suose, liudijim . Jis dideliame kelioni aprašymo veikale apie kryžiuo-ius taip kalba: « G rimu ir valgymu, apdaru ir apavu, ginklais ir jote jie yra lyg s ... Jie pakyla kas nakt rytmetinei maldai. Pilyse ir konventuose jie gyvena kaip vienuoliai. Bet kai jie joja prieš tik jimo priešus, apsiginklav kryžiaus v liava, kiekvienas j pan ši kunigaikšt »¹⁷. Matyti, eidami kar jie puoš si pagal kunigaikštišk lom ir tokie viešai rod si. Dar ryškiau apib dino ordino diduomeniška sud t ir jo, taip sakant, supasaul jim Poznan s vyskupas Andriejus rašte lenk pasiuntiniams Romoje, rašytame tuojau po Žalgirio m šio. ia tarp ko kita rašoma: « Štai jau šimtas met sukako, kaip didysis magistras ir Jeruzal s šventov s broliai, už kuriuos joks dvasinis ordinas nebuvo galingesnis ir turtingesnis, taip perteko turtais (*creverunt in divitiis*), kad ne tik riteriai, bet net kunigaikš iai ir magnatai j stodavo laisvai, švelniai ir puikiai gyventi »¹⁸.

¹⁵ *Revue Historique*, 230 t., 1963, 285-294 psl

¹⁶ *Historisches Jahrbuch im Auftrag der Görres-Gesellschaft*, 1961, 126-142psl.

¹⁷ J. Jakštas, *Das Baltikum in der Kreuzzugsbewegung des 14. Jhs.*, žr. *Commentationes Balticae*, VI-VII, 1959, 44 psl.

¹⁸ *Scriptores rerum Prussicarum*, III t., 438 psl.

Apib dinta ordino sud tis ir jo gyvenimo polinkis pagal j stumte st m ji užkariavimus, atseit, žem s plot grobimus. Žem s badas buvo jo politin s veiklos variklis. O pagonišk lie-tuvi sri i atžvilgiu ši jo politika gal jo b ti anais laikais ir ideologiškai pateisinama. Juk pagonišk krašt užkariavimas ar šiaip pajungimas buvo kariškiems ordinams vienintel žinoma priemon jiems krikš ionišk bendruomen jungti. Praktiškai ši politika reišk pagonišk krašt grobim .

3. Vokie i ordinas Lietuv i krikšt o trukdytojas

Kad ordinas nuo pat pradži užsimojo Lietuv pasijungti ir vis laik t vilti puosel jo, rodo aiškiausiai jo dovanojimo dokumentai iš Lietuvos Pr sus pab gusiems. šios r šies dokumentus paskutiniais laikais atkreip d m si V. T. Pašuto¹⁹, tiesa, kitais sumetimais nei ordino politikai Lietuvos atžvilgiu pavaizduoti. M s reikalui svarb s tie dokumentai juose reišk iama ordino vil-timi pajungti ir pakrikštyti Lietuv . Šiuo atveju gal domiausias 1303 m. dokumentas, duotas pab g liui Gigailai, kuriame tarp ko kita sakoma, kada « Lietuvos kraštas Dievo malone krikš ioniškam tik jimui ir m s broliams palenktas bus, tada Gigaila turi apleisti šiuos du hakus su priedais ir turi pasiimti savo paveldyst , kuri jis iki šiol tur jo savo krašte, Aukaimiuose ». Šis Pašutos cituo-jamas šaltinis, kuris ir man, prisipaž stu, prieš 35 m. skaitytas itin sp dingas rod si, dokumentuoja aiškiai ordino pagrindin politin tiksl , kurio jis siek , kol ji pagoniška buvo. Net ir po krikšto jo lengvai neišsižad jo.

Bet susik rusi Mindaugo valstyb pastojo keli ordino k slams ir jis tur jo paisyti jos sudaryt santyki . Tuo atveju atro-dyt , jog Mindaugo krikštas ir jo vainikavimasis karaliumi b t reišk s min tos ordino programos palaidojim . Juk Lietuva ia tapo popiežiaus globojama karalyst su savaiminga bažnytine or-ganizacija ne be ordino pritarimo. Atrodo, lyg ordinas b t išsi-žad j s grobiamosios politikos ir sutik s koegzistuoti su Lietuva.

Iš tikr j , m s istorin je literat roje vyrauja nuomon apie Mindaugo krikšt daugiau laisvu apsisprendimu, kuriam visiškai pritar Livonijos ordino magistras. Mums ji diegta pirmiausiai A. Alekno vadov lio, kur ji bus at jusi iš klasiškos ir dar lig šiol nepralenktos J. Latkovskio monografijos apie Mindaug . Alek-na, kaip pamename, pagarbina Livonijos magistr už Mindaugo prikalt jim krikštytis ir toliau j vaizduoja buvus nuoširdžiu

¹⁹ *Obrazovanie litovskago gosudarstva*, 1959, 151-154 psl.

Lietuvos karaliaus r m ju. Žinoma, negalima nepripažinti Mindaugo ir ordino bendradarbiavimo šioje Lietuvos krikščioninimo akcijoje. Ne be jo paramos jis gavo karališką vainiką ir vyskupą Lietuvai.

Bet tos surizgusios ir iki šiol neišnarpliotos Lietuvos vyskupo konsekrovimo aplinkybės verčia abejoti ordino politikos nuosirdumu. Tiesa, tuo klausimu negalima nieko sprendžiamo pasakyti, nes dalykas nėra pagrindinai tirtas. Dar niekas nesimėlyšinti tos veikaluose kyšančios painiavos, kur Lietuvos vyskupo konsekruotojų aš minimi net trys ganytojai: Rygos arkivyskupas ir Kulmo bei Neuburgo vyskupai²⁰. Iš viso, paini vyskupo konsekrovimo eiga rodo, jog Lietuvoje stengtasi kurti kas viduramžiais vadinta ekzemplišką vyskupiją, atseit, tiesiog Romai palenkta. O tokios vyskupijos tegal jo pageidauti vien ordinas Rygos arkivyskupiui, savo nedraugui, aplenkti.

Taip pat dovanojimas vyskupui žemi žemai iuose, t. y. tame krašte, kuris tikrai buvo perleistas ordinui, greičiausiai ir vykdytas jam pageidaujant turti vyskupą prie savęs. Ordino užmačiaios kuriant Lietuvos vyskupiją išeina aiškiai ir nuostatuose, pagal kuriuos jam turi priklausyti dešimtinė iš vyskupijos žemi ir vyskupas turi turėti ordino žmones palydovais, reiškia, lyg savo kariuomenę.

Ryškiausi ordino kilmės Lietuvos atžvilgiu dokumentai yra Mindaugo dovanojimai. Apie juos daug prirašyta ir pripažinta vienus jų esant autentiškus, kitus falsifikatus. Mūsų reikalui ne tiek jau svarbi jų kilmė, kiek ordino politika mindauginčios Lietuvos atžvilgiu.

Jo politikai pasekti pagal dovanojimo dokumentus gražiai padeda Kurto Forstreuterio, žinomo ordino istoriko, berods, pensiją pasitraukusio, Gottingene esančio buvusio Karaliaučiaus archyvo direktoriaus, veikalas²¹. Autorius specialiaime ekskurse nurodo 3 serijas ordino pareigūnų darytą Mindaugo dokumentų transumtus (kopijas): 1352, 1386-1393 ir 1420 m. Visos kopijos pasiustos iš Prūsijos ar Livonijos Avinjon ar Romos ordino prokuratoriui pasinaudoti byloje. Iš dokumentų transumavimo ir pasiuntimo numanu, kad ordinas brangino juos ir laikė svarbiu teisiniu argumentu. Kaip ordinas vertino Mindaugo dovanojimus, rodo Livonijos landmeisterio pareiškimas transumuojant 4 dokumentus Rygoje 1386 m. rugpj. 27 d. Landmeisteris, pasak Forst-

²⁰ Šis paskutinis vyskupas, pavyzdžiui, minimas K. Jurgele, *History of the Lithuanian Nation*, New Yorkas 1948, 74 psl.

²¹ *Die Berichte der Oeneralprokuratoren des Deutschen Ordens an der Kurie*, 1 t., 1961.

reuterio (288 p.) pareišk s, jam es reikalingi šie dokumentai « Romos kurijoje ir dar kitur » ir originalai pavojinga si sti.

Jeigu ordinas taip brangino mindauginius dokumentus dar šiuo metu, kada Lietuva jau buvo sudariusi su Lenkija vadinam Kriavo unij ir reng si krikštytis, tai k bekalb ti apie anuos laikus, kada ji dar visiškoje pagonyb je tebet nojo. O panaši dokument vertinimas ar net j pagaminimas yra ryškus politini k sl liudininkas. Tad visai galima pritarti M. Hellmannui, kai min toje studijoje rodin ja kryžiuo ius iš tikr j trukdžius Mindaugo užsimot kristianizacij . Pasak t vokie i autori , jie reikalavo atlyginti jiems donacijomis ir k sinosi tur ti pirmenyb (supremacij) visame krašte. Išvestas iš kantryb s Mindaugas atsisak nuo krikšionyb s.

Akivaizdoje šios ordino politikos neniekintini yra ir popiežiaus atstovo Pranciškaus iš Moliano apklausin t liudinink parodymai (1312), tiesa, labai priešiški ordinui, kur pakartotinai minimas Mindaugo krikštas ir d l kryžiuo i kalt s jo atkritimas ²².

Mindaugo atžvilgiu paimtoji ordino laikysena žymi per vis pagoniškos Lietuvos laikmet ir net v liau. Ji prasikiša, pavyzdžiui, kad ir Dusburgo kronikoje (rašytoje XIV amžiaus pradžioje), kai jis 1283 m. data pabraukia kar su pr sais pabaig ir kar su lietuviais pradži šiais žodžiais : « Ordino broliai prad jo kar su ta galinga, kie iausio sprando ir kar gudusia tauta, Pr s žem s kaimyne, kuri gyveno anapus Nemuno up s Lietuvoje». Iš tikr j , tragiškoje pad tyje atsid r lietuviai priversti kovoti su krikš ionimis ir tuo pa iu metu ieškoti keli santykiuoti su vakarietišku pasauliu.

Juk jie tur jo apsiginklavimu ir ištekliais prilygti daugiau ar mažiau savo priešams — Europos riteriams ir gauti mainais už savas prekes pirmoje eil je ginkl . Iki ordino išplitimo Pabaltijyje lietuvi langas vakarus buvo Klaip da. Kai josios vietoje išdygo vokiškas Memelburgas ir panemuniais sisi bavo karai, tas kelias dingo. Jojo vietoje atsiv r kitas — Dauguvos upe, ved s Ryg .

Ryga, žymiausias Hanzos s jungos miestas rytiniame Pabaltijyje, ir Dauguvos up s kelias trauk Lietuvos pirklius nuo XIII amžiaus galo, kada josios baseinas su Polocku teko lietuviams. Rygos miesto savarankiškumas, kai jis pripažino vyskup vien savo moraliniu suverenu ir nepriklaus ordinui, palengvino lietuviams prekyb su juo. Be abejo, iš prekybos santyki išaugo ir politin - karin s junga tarp Rygos miesto bei arkivyskupo ir lietuvi Vytenio ir Gedimino metu.

²² *Zeugenverhör des Franciscus v. Moliano*, išleido A. Ser aphim, 1912.

1298 m. užsimezgusi ir ilgus metus — iki 1330 m. (tiesa, su pertrauka nuo 1313 iki 1322) trukusi s junga, rodos, buvo palankiausias laikas Lietuvai krikš ioniškai tapti. Žinoma gan gyva iš Rygos atvykusi pranciškon ir domininkon veikla Lietuvoje, net kunigaikš io dvare. Apie j išsamiai kalba kun. dr. V. Gidži nas dviejuose min tuose veikaluose. Jei lietuviai vis d lto ir šiuo metu pagonimis paliko, tai atsitiko ne be ordino kalt s. O kalt ordinui meta pirmiausiai Gedimino laiškai.

Gedimino laiškai — tikras *crux* Lietuvos istorijoje, nuo seniausi laik istorikus masinantis ir apviliantis. Daug apie t 6 laišk kopijas prirašyta ir galutinio sprendimo vis nepasiekta. Nuo XVIII amžiaus viduryje rašiusio liubekie io Dreyer iki paskutini met autoriaus rygie io H. Spliet daug rašalo išlieta. Jei sprendžiama išvada ir neprieita, tai paskutiniais metais padaryta neabejotina pažanga. Jau šie laiškai nebelaikomi nei paties Gedimino diktuo tais raštais, kaip seniau dar laišk autentiškumo gyn jai (pavyzdžiui, A. Prohaska), nei grynais rygie i fabrikatais, kaip dar senesni tyrin tojai (pavyzdžiui, J. Voigt ir K. Forstreuter dar 1928 m.). Pa ius naujuosius tyrin jimus taikliausiai nusako ši H. Spliet tez : «Laiškai kilo iš pasitarim tarp nuo kurijos (popiežiškos) pareinamos Rygos arkivyskupo partijos ir Gedimino bei jo pranciškon tar ju»²³ ²⁴ *. Net ir Forstreuteris savo naujoje studijoje ²⁴ *, nors ir laiko laiškus rygie i k riniais ir savo naudai parašytus, ta iau sp lioja, kad jie su tyliu ar sakmiu tolregio karaliaus pritarimu surašyti. ia pat Forstreuteris dar priduria: «Jis atsižvelg savo s jungininkus, bet nelinko leisti jiems diktuoti kelio ir laiku atšoko nuo j »²⁶. Tuo b du Forstreuteris 1955 m. jau nekalb jo apie laišk falsifikatus, kaip jis kalb jo 1928 m., bet tik apie «tariamus» arba apie laiškus, «ant kuri krinta abejotina šviesa » (*ein zweifelhaftes Licht*).

Gedimino laiškai rodo, kad tuo metu Lietuvoje buvo stiprus krikš ioniškas s j dis, pranciškon ir domininkon stumiamas. S j dis vyko sisi bavirusio kivir o metu tarp rygie i ir ordino, ir tas negal jo neatsiliepti vienuoli misijūai Lietuvoje. Ordinas, pretendav s Lietuvos krikšto monopolij , negal jo pak sti rygie i misin s veiklos joje. Neaiškus laišk kilimas iš rygie i ir Gedimino tarpo dav kryžiuo iams prog šmeižti priešus juos falsifikavus. Kaip iš rygie i skundo L becko miesto tarybai pati-

²³ H. Spliet, *Eine quellenkritische Übersicht zu den Gediminbriefen*, 1959, 15 psl.

²⁴ *Die Bekehrung des Litauerkönigs Gedimin*. Eine Streitfrage, žr. *Jahrbuch der Albertus-Universität zu Königsberg in Preussen*, VI (1955), 142-158 psl.

²⁶ Ten pat, 155 psl.

riame, kryžiuo iai jau pa ioje 1324 m. pradžioje leido paskal , jog laiškai es rygie i gaminiai²⁶. Bet tai nebuvo j pradinis sitikinimas. Pa ioj pradžioj, t. y. 1323 m. jie tik jo j tikrumu, nors abejojo Gedimino krikšto rimtumu. Tai rodo Gedimino laišk transumavimas Lübecke 1323 m. liepos 18 d., dalyvaujant kryžiuo i atstovams. Jie net džiaug si Gedimino laiškais ir «jei pažadai yra tikri» (taip jie kalb jo), si l tuojau siusti delegacij

Lietuv ir sutiko patys padengti pus išlaid . Bet prie šio ordino sutikimo randame m sling pastab maždaug šiaip skamban i : po krikšto tos genties paskiri didikai ir pras iokai abiej ly i pasiliks savo luomuose ir laisv se ²⁷. Kaip aiškinti ši kryžiuo i pastab ? K. Forstreuteris pastebi d l jos : « Lietuviai šiuo (krikšto) atveju tur t išlaikyti savo laisves, t. y. nepajungti vokie i ordi nui »²⁸. Tokiu kryžiuo i pastabos aiškinimu didelis ordino istorijos mokovas pripaž sta esming riteri intencij — pasijungti lietuvius ir dabar nuo jos atsisakant. Bet, rodos, galima ir kitaip ši j pastab interpretuoti, lyginant su kitais ano meto dokumentais. O lyginimas parodyt , kad panaš s pareiškimai pasitaiko XIII amžiuje popieži bul se, kur kryžiuo iai persp jami atsargiai elgtis su neofitais pr sais ir livonie iais ir palikti jiems tur tas laisves. Kaip popiežiai bul se kalb jo, kreipdamiesi neofit suverenus kryžiuo ius, taip dabar tie patys kryžiuo iai, taikstydamiesi per krikšt kaip nors tapti Lietuvos suverenais, dav panaš pažad . Bet galutiniam ir priekaištus išskirian iam šio ordino atstovo pareiškimo išaiškinimui praverst atskira studija, kurios imdamasis koks m s studiozas istorikas ger darb atlikt ,

Šiaip ar taip, 1323 -1324 m. Lietuva buvo atsid rusi palankiose aplinkyb se priimti krikšt . Tik vidaus kovos Livonijoje, kuriose ir lietuviai dalyvavo, ir sisen j ordino k slai Lietuvos atžvilgiu niekais pavert rygie i pastangas. Lietuvos krikšto akcija ryšium su Gedimino laiškais aiškiai parod , kad krikš ionyb negali ateiti Lietuv per ordin . Tai gerai suprato Gedimino p diniai, Algirdas ir K stutis, kai jie mezg ryšius krikšto reikalu su imperatorium Karoliu IV ir, susikib d l Volyn s ir Podol s su lenkais, siek per šiuos popieži . domus j susirašin jimas su popiežiais ir ši j raginimas krikštytis dera lyg epilogu tos ilgos lietuvi kovos su ordinu dramoms. Kaip epilogu, paprastai, sumuojamas dramoms turinys ir daromos išvados, taip ir šiuose susira-

²⁶ *Liv-, Est- und Gurländisches Urkundenbuch*, VI, 472 psl.

²⁷ Ten pat, 11, nr. 691 : « ... manentibus singulis gentis illius nobilibus et ignobilibus utriusque sexus in šuo statu et conditionis libertate ».

²⁸ *Jahrbuch der Albertus-Universität zu Königsberg in Preussen*, VI (1956), 148 psl.

šin jimuose primenamos lietuvi kovos su kryžiuoiais ir raginama iš jų padaryti išvadas—krikštytis. Tuo atžvilgiu itin būdingas Grigaliaus XI laiškas (1373) lietuvi valdovams, kur raginama krikštytis ir vaizduojama taika šiais žodžiais: «Liausis karai, kraujo praliejimai, žiaurios mirtys, niekšingos nelaisvės, plėšrieji grobimai, vargingos vergijos, sunkiausieji darbai, naikinantieji gaisrai ir kitokios neišskaičiuojamos blogybės, kylančios iš karo veiksmų»²⁹. Šiais būdingais žodžiais ir popiežius pasako, kad ir netiesioginiai, jog lietuviams neradus kito išeities iš kryžiuočių laukų ir prieš krikšto reikia kitu keliu eiti. Po 13 metų lietuviai ir nuėjo maždaug popiežiaus patartu keliu. Bet nuėjo vis dėlto tam tikro ordino sudaryt istorini aplinkybių. Šiuo atveju visai teisingai pasirodė ir V. T. Pašuto, kai jis trumpai ir drąsiai pasako: «Pagrindiniai kliūtis lietuviams priimti katalikybą buvo ordinas»³⁰. Tik Pašuto savo tezę trumpai ir, manding, nevykusiai motyvuoja. Tebūna šis rašinys platesnis ir, kaip aš tikiu, taiklesnis pašutiškos tezęs motyvacija.

Dr. Juozas Jakšt as

Cleveland, Ohio, J. A. V.

²⁹ A. Theiner, *Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae*, 1 t, Roma 1863, 695 psl.

³⁰ *Obrazovcmie litovskago gosudarstva*, 1959, 364 psl.

THE DELAYED CONVERSION OF LITHUANIA

by

Dr. Juozas Jakšt as

Summary

The generally accepted date of the conversion of the Lithuanian country as a whole is the year 1387. Therefore the Lithuanians were the last heathen people in Europe to join the community of the Catholic Church. They had remained unaffected by both of their neighbors, the Poles and the Russians who were converted in the 10th century. Though the heathen Lithuanians mingled closely with the eastern Christians during the 13th and 14th centuries and as a leading power built the grand duchy, they preserved their original faith. The differences in the cultural development during the preceding ages probably separated the Lithuanians from the eastern Slavs and prevented them from accepting their faith.

The Lithuanians were more influenced by the western Church. It was the Polish Church that first attempted to expand toward the western, most Lithuanian tribe — the Yotvingiai. The Polish endeavors toward conversion of the Lithuanians were thwarted by the military Teutonic Order. This Order was settled among the Baltic tribes with the purpose of the converting them to Christianity. But the Teutonic Order intrinsically connected the conversion with political aims, namely, the subjugation of Lithuania. Lithuanians, being intent on preserving their independence, fought back the attempts of the knights. The results were wars of almost 200 years that prevented the Lithuanian people from embracing the Christian faith.